

ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ ТРУПА, ПОВ'ЯЗАНОГО З ЕКСГУМАЦІЄЮ

Розглянуто поняття «ексгумація трупа», описані процесуальні підстави для її проведення та роль слідчого і судово-медичного експерта на всіх етапах проведення даної слідчої дії.

Ключові слова: ексгумація, огляд трупа, судово-медичний експерт, протокол ексгумації.

Постановка проблеми. Якість кримінально-процесуальної діяльності з розслідування злочинів прямо залежить від досконалості правових норм, чіткого і конкретного врегулювання у чинному кримінально-процесуальному кодексі (КПК) процесуальних рішень, спрямованих на повне, всебічне і об'єктивне дослідження обставин справи та проведення при цьому необхідних слідчих та процесуальних дій. Дане положення стосується і такої процесуальної дії, як ексгумація трупа.

Стан дослідження. Окремим питанням підготовки і проведення слідчих дій, пов'язаних з ексгумацією трупа, присвячені роботи В.П. Бахіна, О.В. Бауліна, В.М. Бикова, С.М. Виноградського, Н.С. Карпова, С.М. Стахівського, М.Й. Кулик та ін. [1; 4; 5; 7–9; 13; 15]. Разом з тим, у зазначених дослідженнях основна увага приділялася проведенню огляду місця події, предметів чи документів, виїмки, обшуку, призначенню експертизи та іншим процесуальним діям, а ексгумація трупа у кримінально-процесуальному аспекті висвітлювалася не досить повно. У зв'язку з існуванням складностей в організації підготовки та проведенні ексгумації трупа у процесуальній діяльності з розслідування злочинів дослідження даної процесуальної дії набуває особливо важливого значення.

Мета роботи полягає у конкретизації поняття «ексгумація трупа», висвітленні основних процесуальних питань, пов'язаних з проведенням ексгумації, її етапів та підстав для її проведення.

Виклад основних положень. Згідно ст. 239 КПК України ексгумація трупа здійснюється за постановою прокурора. Ексгумація – це вилучення трупа з землі. (*ex* – з, *humus* – земля). В слідчій та експертній практиці під ексгумацією розуміють вилучення трупа із землі, мо-

гили, різноманітних склепів, усипальниць, саркофагів [6; 11; 13; 14]. Ексгумації підлягають як трупи, яким робили розтин, так і трупи, яким його не зроблено, з метою виключення насильницької смерті, чи упізнання трупа невідомої особи, з метою створення належних умов для подальшого проведення огляду трупа, пред'явлення його для впізнання, експертного дослідження чи інших процесуальних дій [2; 3; 10; 12].

Труп виймається з місця поховання в присутності судово-медичного експерта та оглядається з дотриманням правил ст. 238 КПК України(огляд трупа). Іноді можуть бути присутні при ексгумації близькі родичі покійного чи підозрюваного на цвинтарі, в місці захоронення чи приховання трупа.

Судово-медичний експерт запрошується слідчим з метою:

- активної консультації чи іншої допомоги;
- кваліфікованого(фахового)вилучення трупа, а також його останків із землі;
- зовнішнього огляду ексгумованого трупа, його експертизи;
- вилучення об'єктів для лабораторних досліджень.

Судово-медична експертиза ексгумованого трупа проводиться судово-медичним експертом як на відкритій місцевості, так і спеціально пристосованому для цього приміщенні – морзі.

Підставами для ексгумації трупа служать:

- підозри та заяви про насильницьку смерть осіб, які померли раптово і поховані без розтину – на основі свідцтва про смерть, яке видане лікарем чи фельдшером в сільській місцевості;
- сумніви в дійсній причині смерті осіб – за нововиявленими обставинами, трупи яких були піддані первинному дослідженню;
- короткий і нечіткий опис тілесних досліджень;
- неповне і некваліфіковане дослідження трупа;
- нескерування необхідних об'єктів для лабораторних досліджень;
- протиріччя результатів експертизи матеріалом справи;
- заяви і скарги родичів чи сусідів покійного, які викликають підозру про вбивство;
- зв'язок причин смерті з отриманою незадовго травмою;
- неправильне лікування і догляд;
- виявлення нових обставин, які потребують нових досліджень;
- перевірка результатів первинного дослідження трупа;
- впізнання захороненого трупа невідомої особи;

- усунення сумнівів у захороненні трупа конкретної особи;
- знайдення трупа (чи його останків), захороненого з метою приховання злочину чи в результаті проведення слідчих дій.

Для прийняття рішення про ексгумацію слідчим виноситься постановою про проведення цієї слідчої дії. У постанові викладаються:

- коротко обставини справи і розширено нові обставини, які спонукали до проведення ексгумації і судово-медичної експертизи ексгумованого трупа;
- вказується експерт, чи експерти, яким доручається ексгумація та подальша експертиза;
- перераховуються питання, на які слідчий потребує відповіді;
- ознайомлює експерта зі справою;
- обговорює коло питань, які повинен вирішити експерт;
- визначають дату і час ексгумації.

Експертні дії при підготовці до ексгумації, під час неї і при експертизі ексгумованого трупа проводяться за планом, який включає в себе підготовчий етап, участь в ексгумації трупа та проведення експертизи ексгумованого трупа.

На підготовчому етапі експерт вивчає матеріали справи (постанову про проведення експертизи, протоколи огляду місця події, огляду транспорту, допиту свідків, підозрюваного, обвинуваченого, результати слідчих експериментів, медичну документацію, заключення за первинним судово-медичним дослідженням трупа, результати кримінальних експертиз (трасологічні експертизи) та складає план експертних дій під час ексгумації.

На етапі участі в ексгумації трупа, будучи присутнім на упізнанні могили і ексгумації, експерт спостерігає за розкопуванням могили, дає поради про обережне розкопування і вилучиння труни з останками. Він є присутнім при складанні протоколу ексгумації, вказуючи чи труна зруйнована та які ділянки тіла здавлені і чим (знищені комахами, грибками, зокрема пліснявою, чи гниттям).

Експерт бере участь у вилученні зразків ґрунту для токсикологічного дослідження, вилученні і описі труни, вилученні частини труни для токсикологічного дослідження. Він допомагає в описі та вилученні трупної фауни, досліджує одяг, проводить ретельний огляд трупа, дає поради щодо транспортування трупа в морг.

На етапі проведення експертизи ексгумованого трупа склепують м'які тканини, вилучають цілком ушкоджені кістки, проводять комплекс необхідних лабораторних досліджень, відповідають на питання,

які поставлені слідчим чи судом, ілюструють висновок експерта схемами, фотографіями, рентенограмами.

Для проведення ексгумації слідчий визначає коло осіб, які беруть участь в цій слідчій дії, уточнює місце захоронення трупа (за книгою реєстрації РАЦСу, захоронень на цвинтарі, місце захоронення).

Прибувши на місце захоронення, слідчий проводить технічну підготовку, приступає до ексгумації і складає протокол. У протоколі зазначається:

- дата, місце, підстави проведення експертизи;
- відомості про учасників експертизи;
- приналежність трупа;
- з якої підстави він ексгумується;
- фіксується місце захоронення (цвинтар, ділянка), описуються його прикмети (хрест, огорожа, пам'ятник);
- стан самої могили, могильного пагорбу і його особливості, стан могильної плити, поверхні ґрунту і рослинності на могилі і навколо неї;
- проводиться орієнтовна і детальна фотозйомка.

Після цього розкопують могилу і в міру розкопки відзначають характеристики ґрунту (глина, пісок, чорнозем), вказують його фізичні властивості (заморожений, вологий, зернистий), глибину залягання окремих пластів і самого захоронення. При появі кришки труни відмічають глибину її знаходження.

До відкриття труни у протоколі описують її зовнішній вигляд, стан і матеріал, з якого вона виготовлена (дуб, сосна), матеріал і колір обивки, відзначають цілісність труни, її зміни, пов'язані з часом, прикраси та інші особливості.

Після відкриття труни труп пред'являється до впізнання родичам, близьким і знайомим покійного.

У протоколі фіксується, ким і за якими обставинами опізнаний труп у труні. Після цього оглядається і описується внутрішня обивка, прикраси і предмети, які знаходяться на трупі, взуття і труп у труні.

Якщо експертиза проводиться на цвинтарі, померлого витягають з труни, проводять огляд ділянок тіла і внутрішнє дослідження. Для проведення експертного дослідження у морзі чи в пристосованому приміщенні труна на цвинтарі закривається і транспортується до місця проведення експертизи.

У протоколі ексгумації вказується, куди скеровується труп для первинної або повторної експертизи та кому вона доручається.

Об'єкти з трупа вилучаються для токсикологічного дослідження і скеровуються в судово-токсикологічний відділ бюро судово-медичної експертизи. Після закінчення експертизи ексгумованого трупа його останки поміщаються в ту ж труну (якщо вона збереглася), чи у нову, транспортують під керівництвом слідчого і хоронять в ту ж могилу, якій при можливості надають той же вигляд.

Протокол ексгумації підписують всі учасники даної слідчої дії.

Висновки. Таким чином, ексгумація трупа у кримінально-процесуальній діяльності з розслідування злочинів являє собою процесуальну дію, яка проводиться відповідно до статті 239 КПК України з дотриманням правил статті 238 КПК України. Проаналізувавши поняття «ексгумація трупа», яке має місце у юридичній літературі, вважаємо за доцільне його уточнення щодо конкретного місця, звідки проводиться виймання трупа.

Підставою для проведення ексгумації трупа є зібрані у справі дані, що зумовлюють необхідність проведення цієї процесуальної дії та прийняття слідчим відповідного рішення.

Експертні дії при проведенні ексгумації трупа включають підготовчий етап, який передбачає вивчення експертом матеріалів справ, та складання плану дій під час ексгумації та визначення слідчим кола осіб для участі у цій слідчій дії; ексгумацію трупа та проведення експертизи ексгумованого трупа. Про проведену слідчу дію складається протокол, до якого додаються матеріали вимірювання, фотографування, звуко- і відеозапису, плани, схеми, видбитки та зліпки.

---

1. Батюк О.В. Особливості використання криміналістичних моделей, прийомів та навичок при проведенні слідчих дій / О.В. Батюк // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 29–34.

2. Бахин В.П. Понятие, сущность и содержание криминалистической тактики: лекция для студентов и слушателей юридических вузов / В.П. Бахин. – К., 1999. – 268 с.

3. Бедрин. Судебно-медицинские возможности исследования ексгумованого трупа. – Горький, 1978. – 51 с.

4. Галаган В.І. Проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України: монографія / В.І. Галаган. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. – 300 с.

5. Головецький М.О. Тактика узнавання і впізнання під час досудового слідства: дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / М.О. Головецький. – Національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2002. – 195 с.

6. Громов А.Г. Судебно-медицинское исследование трупа / А.Г. Громов. – М., 1991.

7. Ексгумацію Чорновола знімали на відео. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.for-ua.com/politics/2011/06/03/130304.html>.
8. Кобилянський О.Л. Особливості правової регламентації використання цифрових зображень у розкритті та розслідуванні злочинів / О.Л. Кобилянський // Сучасні проблеми криміналістики. – 2010. – № 10. – С. 119–122.
9. Ковтуненко Л.П. Ситуаційна зумовленість тактики слідчих дій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Л.П. Ковтуненко // Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2008. – 20 с.
10. Лупиков В.Д. Об эксгумации при расследовании преступлений / В.Д. Лупиков // Вопросы совершенствования методики расследования преступлений. – Ташкент: Ташкентская высшая школа МВД СССР, 1984. – С. 126–130.
11. Мытник П.В. Следственные действия: понятие, система и классификация / П.В. Мытник // Актуальні проблеми підготовки кадрів і роботи з персоналом оперативних служб міліції: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції. – Ч. 2. – К.: НАВСУ, 2003. – С. 8–11.
12. Осмотр трупа на месте его обнаружения: руководство для врачей / под ред. А.А. Матышева. – С.-Петербург, 1997.
13. Натура Д.А. Эксгумация: понятие, процессуальная регламентация, тактика / Д.А. Натура, А.И. Натура, А.Г. Филиппов // Вестник криминалистики; отв. ред. А.Г. Филиппов. – Вып. 4 (8). – М.: Спарк, 2003. – С. 53–61.
14. Тагаєв М.М. Судова медицина: підручник / М.М. Тагаєв; за заг. ред. проф. О.М. Бандурки. – Х.: Факт, 2003. – С. 1172–1178.
15. Кулик М.Й. Процесуальний порядок і тактика ексгумації трупа у кримінальному судочинстві України (за матеріалами МВС України): дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2011.

Сибирная Р.И., Тыбинка О.М. Особенности осмотра трупа, связанные с эксгумацией.

Рассмотрено понятие «эксгумация трупа», описаны процессуальные основания для его проведения и роль следователя и судебно-медицинского эксперта на всех этапах проведения данного следственного действия.

Ключевые слова: эксгумация, осмотр трупа, судебно-медицинский эксперт, протокол эксгумации.

Sybirna R.I., Tybinka O.M. Peculiarities of the Inspection of Corpse Relating to the Exhumation.

The concept of «corpse exhumation» is considered, procedural grounds for its implementation and the role of the investigator and the forensic expert in all phases of given investigation action are described.

Key words: exhumation, corpse inspection, forensic scientist, exhumation record.

Стаття надійшла 14 березня 2013 р.